

TOSHKENT DAVLAT
SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI

TURKOLOGIYA TURKOLOGY

XALQARO ILMIY JURNAL

ISSN 2181-2101

2025

2

ISSN 2181 – 2100

TURKOLOGIYA TURKOLOGY

**TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI
ILMIY JURNALI**

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ТАШКЕНТСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ВОСТОКОВЕДЕНИЯ**

**SCIENTIFIC JOURNAL OF THE TASHKENT STATE UNIVERSITY
OF ORIENTAL STUDIES**

2

2025

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi ro'yxatidan o'tgan
(№ 1129, 11.11.2020-y.) ISSN 2181 – 2101

Bosh muharrir – Rixsiyeva Gulchehra Shovkatovna
filologiya fanlari nomzodi, professor

TAHRIR HAY'ATI

Q. Omonov	<i>filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)</i>
P. Kenjayeva	<i>filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul kotib)</i>
B. To'xliyev	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
Q. Sodiqov	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
Sh. Usmonova	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
H. Dadaboyev	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
N. Rahmonov	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
B. Karimov	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
X. Islamjanova	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
X. Hamidov	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
A. Alimbekov	<i>filologiya fanlari nomzodi, professor</i>
Dj. Shabanov	<i>filologiya fanlari nomzodi, dotsent</i>
Sh. Sodiqova	<i>filologiya fanlari nomzodi, dotsent</i>
M. Kayumova	<i>filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent</i>
N. Abdullayev	<i>siyosiy fanlar doktori, professor</i>
M. Is'hoqov	<i>tarix fanlari doktori, professor</i>
D. Sayfullayev	<i>tarix fanlari doktori, professor</i>
X. Fayziyev	<i>tarix fanlari nomzodi, dotsent</i>
Z. Alimov	<i>tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)</i>
N. Xolmatov	<i>iqtisod fanlari nomzodi, dotsent</i>
Z. Qodirova	<i>iqtisod fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent</i>
M. Vohidova	<i>iqtisod fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)</i>
R. Bahodirov	<i>falsafa fanlari doktori, professor</i>
A. Shonazarova	<i>AQSHning Kolumbiya universiteti professori</i>
O. Mert	<i>Turkiyaning Anqara universiteti professori</i>
H. Baydemir	<i>Turkiyaning Otaturk universiteti professori</i>
V. S. Yelok	<i>Turkiyaning Anqara Hoji Bayram Vali universiteti dotsenti</i>
N. Telitsin	<i>SPbDU Turkologiya kafedrasi mudiri, professor</i>

Nashrga tayyorlovchilar:

J. Ismoilov, G. Hushnazarova, H. Sulaymonova

Jurnal doktorlik dissertatsiyalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi
lozim bo'lgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga O'zbekiston Respublikasi Oliy
Attestatsiya Komissiyasi tomonidan kiritilgan.

e-mail: nashriyot@tsuos.uz
web-site: www.tsuos.uz

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ADABIYOTSHUNOSLIK// ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ // LITERATURE STUDIES

Kencayeva P., Leyla Doğan Orhan Kemal'in hikâyelerinde dönem manzaralarının sanatsal yorumu	4
Muxiddinova D. Zamonaviy turk va arab adabiyotida “Eng qisqa hikoya” janri.....	14
Kayumova M. Haldun Tanerning badiiy tildan foydalanish mahorati	21
Saydaliyeva N., Tursunaliyeva D. Turkiy xalqlar ertaklarining falsafiy-estetik jihatlari	30
Xamdamov E. Ziygo Go'kalp she'rlarida vatan – afsonaviy makon, uning bunyod etilishi sifatida.....	39
Komilova Z. Turk va o'zbek dramaturgiyasida ozodlik masalasi: Turgut O'zakman va Hamza dramalari misolida.....	48

TILSHUNOSLIK VA TARJIMASHUNOSLIK // ЯЗЫКОЗНАНИЕ И ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ // LINGUISTICS AND STUDY OF TRANSLATION

Aminova L. Yaşar Kemal'in eserlerinde gerçek olayların tasviri	21
Allamberganova M. “Ko'k turk” etnonimining etimologiyasiga doir	32
Altinboyev N. “Oila” konseptining turk tilidagi qadriyat va metaforalarda ifodalanishi.....	58
Shamsimatova M. Qutbning “Xusrav va Shirin” dostonida qo'llanilgan maqollarning semantik-uslubiy o'ziga xosliklari	49

TARIXSHUNOSLIK // ИСТОРИОГРАФИЯ // HISTORIOGRAPHY

To'rayev L. “Rabi' ul-abror” asarining Turkiyada o'rganilishi	87
--	----

ADABIYOTSHUNOSLIK// ЛИТЕРАТУРОВОБЕДЕНИЕ // LITERATURE STUDIES

ORHAN KEMAL'İN HİKÂYELERİNDE DÖNEM MANZARALARININ SANATSAL YORUMU

Prof. Dr., PAŞACAN KENCAYEVA
Taşkent Devlet Şarkşinaslık Üniversitesi
LEYLA DOĞAN

Taşkent Devlet Şarkşinaslık Üniversitesi Yüksek lisans öğrencisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada 1940-yillar zamonaviy turk hikoyachiligining o'ziga xos xususiyatlari, shuningdek, davrning yirik adibi O'rxon Kamol ijodi tadqiq etilgan. O'.Kamol turk adabiyotining yirik vakillaridan bo'lib, bir qator hikoya va romanlari bilan dunyoga tanilgan. Uning hikoyalari oddiy ishchi-xizmatchilar obrazi alohida ahamiyat kasb etadi. O'rxon Kamol hikoyalari ichida bola qahramonlar va ularning hayotiga oid parchalar ko'proq o'rin egallaydi. Bunday obrazlarning asosiy qismini ishchi bolalar tashkil etadi. Maqolada adibning bola qahramonlari ishtirok etgan "Uyqu" ("Uyku"), "G'aroyib bola", ("Harika Çocuk"), "Avval non" ("Önce Ekmek") singari hikoyalari ham tahlil qilingan. Shuningdek, O'.Kamolning ayollar turmushidan olingan hikoyalari ham o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Kun kechirish ilinjida, istar-istamas yomon yo'llarga kirgan ayollar, qo'shiq va raqs vositasida faqirlikdan qutulish yo'llarini izlagan o'smir qizlar, boy oilalarda kuymalanib yurgan xizmatkor ayollar, muhabbat savdosi bilan aldangan yosh qizlar qismati yozuvchining bu mavzudagi hikoyalari mazmun-mohiyatini belgilaydi.

Kalit so'zlar: turk hikoyachiligi, janr, uslub, qahramon, tasvir, mavzu.

Özet. Bu makalede, 1940'lı yılların modern Türk hikâyeciliğine özgü özellikleri ile dönemin önemli edebi şahsiyetlerinden biri olan Orhan Kemal'in edebi mirası incelenmiştir. Orhan Kemal, Türk edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biri olup pek çok hikâye ve romanıyla dünya çapında tanınmıştır. Hikâyelerinde sıradan işçi ve memurların yaşamı ön planda yer alır. Orhan Kemal'in hikâyelerinde çocuk kahramanlara ve onların yaşamına dair kesitler önemli bir yer tutar. Bu çocuk karakterlerin büyük kısmını ise çalışan çocuklar oluşturur. Makalede, yazarın çocuk kahramanları konu alan "Uyku", "Harika Çocuk" ve "Önce Ekmek" gibi hikâyeleri de analiz edilmiştir. Ayrıca Orhan Kemal'in kadınların yaşamını konu alan hikâyeleri de özgün yapısıyla dikkat çeker. Hayatta kalma mücadelesi içinde istemeden kötü yollara sürüklenen kadınlar, şarkı ve dans yoluyla yoksulluktan kurtulma arayışında olan genç

kızlar, zengin ailelerin yanında çalışan hizmetçi kadınlar ve aşk tuzağına düşen genç kızların kaderi, yazarın bu konudaki hikâyelerinin temelini oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Türk hikâyeciliği, tür, üslup, karakter, betimleme, tema.

Abstract. This article examines the peculiarities of modern Turkish storytelling of the 1940s, as well as the work of the great writer of the period Orkhan Kamal. Orkhan Kamal is one of the great representatives of Turkish literature and is known to the world for a number of stories and novels. In his stories, the image of ordinary workers is of special importance. Orkhan Kamal's stories are full of children's heroes and fragments of their lives. The main part of this type of child images is worker children. The article also analyzes the author's stories, such as "Sleep" ("Uyku"), "Strange Child" ("Harika Çocuk"), "First Bread" ("Önce Ekmek") with the participation of children's heroes. Also, the stories of O.Kamal from the life of women are unique. The fate of women who involuntarily go astray, teenage girls looking for ways to escape poverty through song and dance, maids in rich families, young girls deceived by the love trade determine the content of the author's stories on this topic.

Keywords: Turkish storytelling, genre, style, hero, image, theme.

Giriş. 1940'lı yıllar, Türk hikâyeciliğinin gelişim sürecinde önemli bir dönemi teşkil eder. Bu dönemin hikâyelerinde konu yelpazesinin genişlediği, karakterlerin psikolojik derinlikte tasvirine daha fazla önem verildiği, özellikle üslup ve edebi kurgu açısından bir dizi yeniliklerin ortaya çıktığı gözlemlenir. Nitekim, bu dönem nesrinde Anadolu halkının yaşam tarzına olan ilgi arttı. Zamanın ve medeniyetin baskısı karşısında bocalayan insanın sorunu, 1940-60'lı yıllar hikâyeciliğinde başlıca anlatım nesnesine dönüştü.

Bu dönemin edebiyatında öncü konumu işgal eden realizm, iki ayrı kolda gelişimini sürdürdü. Bunlardan ilki, hayatın gerçekliğini belirli ideolojilerin etkisi olmadan ele almaya yönelen Maupassant, Balzac ve Çehov'a özgü realizm anlayışıydı. İkincisi ise toplumcu gerçekçilik etkisiyle ortaya çıkan bir hikâyecilik geleneğiydi. Eserlerinde toplumcu gerçekçilik yönteminin ilkeleri açık şekilde hissedilen bir yazar grubu, edebiyat sahnesine adım attı. Bu yazarlara şu isimleri dâhil etmek mümkündür: Reşat Enis (Aygen), Ümran Nazif (Yiğiter), Halikarnas Balıkcısı, Fakir Baykurt, Dursun Akçam, Samim Kocagöz, Bekir Yıldız, İlhan Tarus, Kemal Bilbaşar, Kemal Tahir, Mehmet Başaran, Mehmet Seyda, Muzaffer Hacıhasanoğlu, Necati Cumalı, Nezihe Meriç, Orhan Kemal, Muzaffer Buyrukçu, Osman Şahin, Leyla Erbil, Sevgi Soysal, Talip Apaydın, Yaşar Kemal, Zeyyat Selimoğlu, Erendiz Atasü, İnci Aral, Burhan Günel, Kemal Ateş.

Amaç ve Görev: Bu makalenin amacı, 1940'lı yılların modern Türk hikâyeciliğinin kendine has özelliklerini, bu dönemdeki yenilik ve gelişme meselelerini, özellikle de söz konusu dönemin toplumsal manzaralarını Orhan Kemal'in hikâyeleri örneğinde bilimsel olarak temellendirmektir.

Makalede, 1940'lı yılların modern Türk hikâyeciliğinin sanatsal ilkelerini Orhan Kemal'in edebi mirası çerçevesinde tanımlamak ve bu doğrultuda modern

Türk hikâyeciliğinin gelişim ilkelerine dair kıyasî genellemeler yapmak başlıca görev olarak belirlenmiştir.

Yöntemler: 1940'lı yıllarda Türk hikâyeciliğinin gelişimi, özellikle Orhan Kemal'in eserleri incelenirken edebî-estetik analiz ve psikolojik çözümleme yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Ana fikir ve yorumlar: Bu makale, 1940'lı yıllar modern Türk hikâyeciliğinin kendine has özelliklerini, özellikle Orhan Kemal'in edebî mirasını incelemeye adanmıştır. Elde edilen sonuçlar, modern Türk hikâyeciliği, dönemin önde gelen nesir yazarları ve Orhan Kemal'in eserlerinde sanatsal ustalığın tezahürüyle ilgili düşüncelerimizi daha da zenginleştirir.

Bu dönemin sorunlarını hikâyelerinde aktif biçimde tasvir eden büyük yazarlardan biri Orhan Kemal'dir (1914-1970). Orhan Kemal, Türk edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biri olup birçok hikâye ve romanıyla dünyaca tanınmıştır. Hikâyelerinde özellikle sade işçi ve emekçi karakterlere büyük önem verir. Nesirdeki ilk eseri olan "*Baba Evi*" romanından bir parça ("*Balık*" adlı hikâye), 1940 yılında *Yeni Edebiyat* gazetesinde yayımlanmıştır. İlk hikâyeleri *Raşit Kamali*, *Orhan Raşit* mahlaslarıyla yayımlanmıştır. Daha sonra (1942-1943 yılları arasında) *Orhan Kemal* adıyla *Yürüyüş*, *İkdam* gazetelerinde ve *Yurt ve Dünya* dergisinde hikâyeleri yayımlanmış, birçok sosyal temalı şiiri de basılmıştır. Ancak, Orhan Kemal'in üretkenliğinin esas bölümü hikâyeciliğe yöneliktir. Hikâyelerinin çoğu *Varlık*, *Gün*, *Seçilmiş Hikâyeler*, *Yaprak* gibi dergilerde yayımlanmıştır.

Orhan Kemal'in eserlerinde zorlu yaşam koşulları içinde var olmaya çalışan küçük insanların, onların yaşamlarındaki acıların işlendiği görülür. Türk araştırmacıların da belirttiği gibi onun amacı yalnızca tanınan bir yazar olmak değil, halkın yaşamını iyileştirmek, hakikati ve aydınlanmayı savunmaktır. Yazarın kendi hayatı da kolay, rahat bir biçimde geçmemiştir. Hikâyelerinde anlatılan olayların çoğu, bizzat kendi yaşadığı zorluklara dayanmakta ve biyografik temel oluşturmaktadır. Çocukluk yılları zorluk içinde geçen Orhan Kemal, "*Ekmek Kavgası*" (1949) adlı ilk kitabından son eserine kadar şahsi deneyimlerine yakın karakterler ve olayları kaleme almıştır. Orhan Kemal'in hikâye kahramanları açlıktan bitip düşmüş, zorluk içindeki insanlardır: Hayatın daha da kötüleşmesinden korkarak yaşayan dilenciler, çöpten geçimini sağlamaya çalışanlar, fuhuşla geçinen genç kızlar, çıraklar, işsiz hizmetçiler, fabrika işçileri, mahkûmlar... Tüm bu karakterler onun hikâyelerinde geniş bir panorama oluşturur.

Edebiyat araştırmacısı İ.Külahlıoğlu'nun belirttiği gibi bu insanların özel sorunlarının işlendiği yerlerde, dönemin büyük toplumsal sorunları da geniş şekilde ele alınır ve Orhan Kemal gerçekçi bir yazar kimliğiyle öne çıkar.¹

Onun hayatı 1950'ye kadar Adana'da geçmiştir. 1950'den sonra İstanbul'da yaşamıştır. Biyografik mekânın değişimi, sosyal çevredeki yenilikler doğrudan onun eserlerine de yansımıştır. Bu nedenle yazarın eserlerini iki döneme ayırarak incelemek uygun olacaktır. Onun sunduğu karakterlerin hayatı yoksulluk ve ekmek kazanma mücadelesiyle geçer. Bu durum bir bakıma yazarın biyografisiyle de paralellik gösterir. Özellikle geçim uğruna yaşamın acımasız sınavlarından geçen bireylerin portreleri gerçek hayata dayanır. Bu da Orhan Kemal'in hayat yolunun, benzer zorluklar içindeki Türk halkının yaşamına paralel ilerlediğini gösterir. 1942-1950 yılları arasında Adana'da geçen yaşamı, yalnızca taşra hayatının izlerini sürmekle kalmaz, aynı zamanda hikâyelerinde işlenen karakterlerin karmaşık dünyasını da kapsar. Bu dönem hikâyelerinde köy hayatı, toprak ağaları ile köylüler arasındaki sosyal eşitsizlik temelli ilişkiler tasvir edilir. Ülke yaşamındaki medenileşme süreci, tarımsal yenilikler, modern tekniklerin girişi, işsizliğin artması gibi ekonomik, sosyal ve psikolojik dönüşümlerin girdabındaki aile reisleri, kadınlar, çocuklar gibi karakterlerin sorunları hikâyelere taşınır. Bu dönemin hikâyelerinde mekân olarak daha çok Adana ve çevresindeki taşra bölgeleri yer alır.

İkinci dönemde (1950-1965) Orhan Kemal'in hikâyelerinde gerçek bir sanatsal mekân olarak İstanbul öne çıkar. Bu dönem yazar için hem uzun hem de verimli bir üretkenlik sürecidir ve yazarın en iyi hikâyeleri bu dönemde kaleme alınmıştır. Yazarın İstanbul temalı hikâyelerinde yalnızca karakterler değil, olay örgüsü, tipler, betimlemeler ve üslup gibi edebi unsurlar da değişmiştir. Artık; köylü erkek ve kadınlar, köylü çocuklarının yerini kentli işçiler, kadın işçiler, sokak satıcıları, dilenciler, yetim çocuklar gibi karakterler alır. Köyün toprak ağalarının yerini ise şehirli küçük ve büyük memurlar, patronlar alır. Patron-hizmetçi ilişkileri, onların iş yerleri, kahvehaneler, meyhaneler ve sokaklarda kurdukları ilişkiler üzerine kurulu olay örgüleri ve zıt karakterler Orhan Kemal hikâyelerine gerçekçi ve sosyal bir derinlik kazandırır.

Orhan Kemal'in edebi gücünün en dikkat çekici yönlerinden biri, hikâyelerinde yalnız bireyin kişiliğine odaklanmasıdır. Bu karakter, sosyal-siyasal ve ekonomik çevreyle birlikte tasvir edilir. Böylece yazar, bireyin üzerinden toplumsal yaşamın en karmaşık ve önemli yönlerine nüfuz eder. Toplumda "küçük insan" olarak adlandırılan bireylerin hayatını mahveden; onları işsizliğe, açlığa, yoksulluğa, cehalete, bağımlılığa, yerinden edilmelere sürükleyen problemler, toplumsal gerçekliğin bir parçası olarak anlatılır. Bu da yazarın edebi

¹ Külahlıoğlu İ.A. 1920-1960 / Türk Edebiyatı Tarihi (Edit. Halman T.S., Horata O., Çelik Y., Demir N., Kalpaklı M., Korkmaz R., Oğuz Ö.M.) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul-2007. -S.443.

yetisinin toplumcu gerçekçilikten çok daha katı bir gerçekçilikle örtüştüğünü gösterir. Türk edebiyat araştırmacısı A.Yılmaz'ın şu sözleri bu görüşümüzü desteklemektedir: "Orhan Kemal'in hikâyelerine baktığımızda, yazar kendi yaşam deneyimlerinden yola çıkarak yazmıştır. Hikâyelerinde bizzat tanık olduğu durumları, tanıdığı insanları anlatmıştır."¹

Orhan Kemal'in "küçük insan"ı öylesine yoksul ve sahipsizdir ki, onun açık bir ismi bile yoktur. Hikâyelerde bu kişiler soyut ve genelleyici isimlerle anılır: "kadın", "adam", "çocuk", "dilenci", "yetim", "serseri" gibi. Bu tür hikâyelerde merkezde işçiler, çocuklar, mahkûmlar ve kadınların etrafında dönen olaylar yer alır. Aynı zamanda; hamal, garson, hizmetçi gibi şehir yaşamına özgü "küçük insan" tipleri de dikkat çeker. Yazar taşra yaşamına dair hikâyelerinde köylülerin konuşma unsurlarından ustaca faydalanırken şehir hayatına dair hikâyelerinde de kentli bireylerin karmaşık konuşma biçimlerini başarıyla yansıtır. Özellikle işçilerin konuşmalarındaki terim, jargon ve ifadeleri hikâye üslubuna yedirir. Bu konuda S.Uturgauri şöyle yazmıştır: "O, farklı sınıf ve grupların yaşamlarındaki özgünlükleri daha parlak yansıtmak amacıyla kahramanların konuşma özelliklerinden geniş biçimde yararlanır. Bu konuyu ayrıntılı olarak incelediğimizde, Orhan Kemal'in kahramanlarının konuşmalarının hem belirgin bir sosyal tanımlayıcı olduğunu hem de yazarın karaktere olan net tavrını ifade ettiğini söylemek mümkündür. Kahramanları – sade emekçiler – şu özelliklere sahip konuşma biçimlerine sahiptir: kısa cümleler, devrik yapılar, fonetik bozulmalar, atasözleri, deyimler, argo ve edebe aykırı söylemler (çoğu durumda kendilerini haklı gösterir). Ancak işçilerin konuşma özellikleri edebi dil normlarından çok büyük ölçüde sapmaz. Aynı zamanda emekçi teması, Orhan Kemal'in eserlerinde yeni kavramlara – üretimle ilgili terimlere – başvurmayı gerektirir ki bu da fabrika ortamını gerçekçi bir biçimde tasvir etme imkânı verir."²

Orhan Kemal'in hikâyeleri arasında çocuk kahramanlar ve onların hayatına dair kesitler önemli bir yer tutar. Bu tür çocuk karakterlerin büyük çoğunluğunu işçi çocuklar oluşturur. Ailenin geçimini sağlamak için çabalayan, bu uğurda çocukluk dönemi, okul ve eğitim gibi en temel nimetlerden mahrum kalan çocuk imgesi, Orhan Kemal'in hikâyelerinde temel temalardan biri olarak karşımıza çıkar. Elbette bu durum, 1940-1960 yılları arasında Türk halkının sosyal yaşamı için oldukça karakteristik bir olguydu. Orhan Kemal, halkının fedakâr bir temsilcisi olarak bu tür trajik durumlara sessiz kalamazdı. Hikâyelerdeki acıma, empati ve trajedi duygusu bir yandan yazarın karmaşık düzene karşı bir tepkisini ifade ederken diğer yandan halkının mutlu bir yaşama kavuşması yönündeki özlemlerini ve sanatsal çağrılarını dile getirir.

¹ Yılmaz A. Toplumcu Gerçekçilik Bağlamında Orhan Kemal'in Hikâyeleri // Öykü. – Sayı.4. Ankara-2004. –S.89.

² Утругаури С.Н. Творчество Орхана Кемала – новеллиста. Автореф. дисс. на соиск. ученой степ. канд. филол. наук. Москва-1963. –С.14.

İlginçtir ki Türk edebiyatının sorunlarıyla ilgilenen bazı Sovyet edebiyat araştırmacılarında, Orhan Kemal'deki saf millî ve insani duygularla sosyalist fikirler arasında bir uyum arama eğilimi açıkça görülür. Nitekim N.S.Yakovleva şöyle yazar: “Orhan Kemal’in “İşsiz” adlı uzun öyküsünde somut gerçeklik, devrimci gelişim dinamiği içinde tasvir edilmekle birlikte, işçi ve emekçilerin sosyalist idealler doğrultusunda, *bu yoldaki kararlı mücadele ruhuyla eğitilmesine de hizmet eder. Buradan şu sonuca varmak mümkündür ki, en başarılı uzun öykülerinde Orhan Kemal, toplumcu gerçekçiliğe yeterli ölçüde yaklaşmıştır.*” (vurgulama bize ait – P.K.).¹

Bizce N.Yakovleva'nın bu değerlendirmesinde bazı itiraz gerektiren yönler mevcuttur. Birincisi, her türlü grev devrim anlamına gelmez. Böyle grevler her dönemde, her toplumda meydana gelebilir, ancak bu hiçbir zaman bir devrime (darbe ya da sistem değişikliği) yol açmayabilir. Tarih kitaplarından bu gibi durumlara çokça rastladığımızı biliyoruz. İkincisi, grevler çoğu zaman sosyal ideallerle değil, doğrudan ekonomik sıkıntılar ya da işverenin adaletsiz tutumu gibi sebeplerle gerçekleşir. Üçüncüsü, grevlerin her zaman emekçilerin refahına, yaşam şartlarının iyileşmesine yol açtığı da söylenemez. Aksine, grevlerin işçi aileleri açısından trajik sonuçlara neden olduğu örnekler de çoktur. Dördüncüsü ve en önemlisi, toplumsal yaşamda meydana gelme ihtimali yüksek olan bu tür olağanüstü olayların bir yazar tarafından tasvir edilmesi gayet doğal karşılanmalıdır. Çünkü toplumu derinlemesine düşünen, insani duyguları güçlü, çoğu zaman milliyetçi bir aydın olan sanatçı (yazar), bu tür meselelere kayıtsız kalmaz, elbette etkilenir ve kaleme alır. Ancak bir gerçeği kendi koşulları içinde yansıtması, hiçbir edebiyat araştırmacısına onu doğrudan toplumcu gerçekçiliğe dahil etme hakkı vermez. Bu nedenle, N.Yakovleva'nın yukarıda belirtilen görüşlerini Sovyet edebiyat eleştirisinin yapay, zorlama bir yorumu olarak değerlendirmek adalet ölçütlerine aykırı düşmez diye düşünüyoruz.

Gerçekten de Orhan Kemal, bizzat gözlemlediği ve yaşadığı hayat olaylarını yansıtma ilkesiyle hikâyeler kaleme aldı. Bu yüzden onun hikâyelerinde çatışmalar, hayatın karmaşık çelişkileriyle iç içe geçmiş şekilde ortaya çıkar. Bunu yazarın kendisi de şu şekilde ifade eder:

*“Evet, ben tanıdığım ve bildiğim insanlar hakkında yazdım. Hayatta gördüğüm, sohbet ettiğim ve dertleştiğim, yanımda olan insanları yakından inceledim ve araştırdım.”*²

Yazarın “Uyku” adlı hikâyesinde işçi çocuk imgesi önemli bir yer tutar. Hikâyede fabrika yaşamı ve bu çetin ortam içinde bir çocuğun dünyası sanatsal biçimde aktarılır. Örneğin, iş başındaki ustabaşının gözünden kaçmak için saklambaç oynayan işçi çocuklar, fabrika tezgâhlarının arasında oyun oynayacak fırsatı dahi bulurlar. Zaman zaman iş konusunda birbirlerine rakip olurlar. Bu

¹ Яковлева Н.С. Турецкий рассказ (40-70-е годы XX века).-Ленинград, 1982.-С. 30

² Uğurlu N. Orhan Kemal'in İkbal Kahvesi / Cem Yayınevi, İstanbul-1973. –S.45.

konuda S.Uturgauri şöyle yazar “Eserde ‘(...) on dört-on altı yaşlarındaki erkek çocukların’ birbiriyle yarışması ve tartışmaları canlı bir şekilde tasvir edilir.”¹

Hikâyenin kahramanı Sami, fabrikada gece gündüz dinlenmeden çalışır. Aç olsa da, uykusuz olsa da çalışmak zorundadır. Annesinin şu sözleri sürekli kulaklarında çınlar:

“Sami, canım oğlum, sakın borç alma... Ay başında borcumuzu ödemezsek bizi evden atacaklar...”

İşten ayrılrsa azar işitir, biraz kestirse işten kovulma riski taşır. Bu yüzden açlığa dayanır. Ancak çocuk yine de çocuktur. Genç bedeninin uykusuzluğa dayanacak gücü kalmaz, bir an dalar ve uyur:

“Celal Usta’nın yüzü tiksintiyle buruştu, çocuğa eğildi. Çocuğun başını yana çevirdi; onuncu pres’in işçisi Çocuk Sami’ydi.. Omuzundan hafif hafif sarstı. Çocuk, boğazlanmış bir koyun ağırlığıyla ılık ılık sallandı. Celal Usta tekrar sarstı, tekrar, tekrar... Çocuk her sarsılıştaki kımıldadı, inledi, sayıkladı, fakat kendine gelemedi. Celal Usta el fenerini söndürdü. Arka cebine soktu. Çocuğun sidik bulaşmamış yerlerinden tutarak kaldırdı, kış üstü oturttu. Neden sonra kendine gelen Çocuk Sami, Celal Usta’yı görünce fena halde korktu, başladı ağlamaya...”

Çocuk korktu; işten atılmaktan, cezalandırılmaktan korktu. Ancak Usta Celal çocuğa acıdı:

“- Sus haydi, sus.. (...) Bir soran olursa, düştüm de... Haydi makinene...”

Sami gözlerini silip makinesine geldi.”²

Fabrikada uyuyakalmak, işçiler için daha da büyük trajedilere yol açabilir. Örneğin iş makinesine kapılma, bir uzvunu kaybetme ya da ölümle sonuçlanabilecek kazalar her zaman mümkündür. Usta Celal, deneyimli bir işçi olarak bunu çok iyi bilir. Yöneticiler gibi sadece ekonomik boyutları düşünmese de, çalışma anında uyumayı bu yüzden hoş görmez. Öte yandan kendisi de bir emekçi olarak işin zorluklarını derinden hisseder, bir baba ve aile reisi olarak Sami’nin içinde bulunduğu durumu iyi anlar. Hayatın ne kadar acımasız ve zalim olduğu bilinse de, onun kalbi katılaşmamıştır. Merhamet duygusu hâlâ canlıdır. Bu yüzden çocuğun masum gözyaşlarının anlamını doğru kavrar. Tüm sorumluluğu üzerine alır ve Sami’nin “suçunu” gizler. Usta Celal karakterindeki bu yön, eserin trajik atmosferini artırmakla kalmaz, aynı zamanda ona sanatsal cazibe kazandırır. Okuyucunun insani duygularını harekete geçirir. Metinde kullanılan “işçi”, “bölüm”, “el feneri”, “iş makinesi (tezgâh, stanok)” gibi kelimeler ile kısa ve sade diyaloglar, işçi çevresinin ortamını ve karakterlerini yansıtmakta önemli bir sanatsal-psikolojik araç işlevi görmüştür.

¹ Lekesiz Ö. Yeni Türk Edebiyatında Öykü. Kaknus Yay. İstanbul-1998. 2.cilt. -S.303.

² Kemal O. Uyku / Kaplan M. Hikaye Tahlilleri. Dergah yay. İstanbul-2009. (14.baskı) -S.224-225.

Yukarıda Orhan Kemal'in hikâyelerinin belirli biyografik temellere dayandığı fikrini ortaya atmıştık. Gerçekten de yazarın biyografisine başvurduğumuzda, onun çocukluk döneminin geçim sıkıntıları içinde geçtiğine, fabrikada çalışan işçi çocuklarla iç içe yaşadığına ve kendisinin de yapmadığı iş kalmadığına tanıklık ederiz. Bu sebeple yazar, Sami ve onun gibi çocukların hayatını çok iyi bilir; onların iç dünyalarını, sevinçlerini ve acılarını derinlemesine anlar. Bu konuda edebiyat araştırmacısı C.Kudret şu değerlendirmeyi yapar:

“Orhan Kemal'in hikâyeleri hayat olayları temelinde kurulmuştur ve yazar çoğu konuyu hayatî gözlemlerinden yola çıkarak kaleme alır. Kendisi de fabrikalarda çalıştığı ve İstanbul'un kenar mahallelerinde yaşadığı için, yoksul ve perişan bir yaşam süren, ince giysiler içinde olan ve geçim derdiyle ezilmiş fakir insanların hayatını doğru şekilde tasvir eder, derinlemesine hisseder.”¹

Orhan Kemal'in “Harika Çocuk” adlı hikâyesi de bir işçi çocuğun hayatından alınmıştır. Annesini küçük yaşta kaybeden bu çocuk bir atölyede çalışmaktadır. Üstelik ev işleri de onun omzundadır. İki küçük kardeşinin yeme-içmesinden ve terbiyesinden de o sorumludur. Sabah beşte uyanır, yediye kadar ev işlerini yapar ve kardeşleriyle ilgilenir. Saat yedi buçukta ise mutlaka atölyede olması gerekir.

“Beni unutmıştu bile. Koridorun kirliliğinde koşarak uzaklaştı. Dipteki atölyeden içeri girdi. Peşinden gittim. Atölye penceresinin kenarından heyecanla seyrettim: Boyu yetişmediği için ters çevrilmiş bir tahta sandığın üzerinden idare ediyordu makineyi. Makineyse, çocuğun emri altında munis bir hayvan kadar uysal, yere kıvrım kıvrım, pırıl pırıl demir yongalar dökülüyordu.”²

Bu hikâyenin olayları, dikkatli bir gözlem temelinde kurulmuş izlenimini verir. Adeta bir bakış (yazarın bakışı) çocuğu adım adım izler. Küçük bedenine uygun düşmeyen işlerle meşgul olduğuna tanıklık ederiz. Anlatıcı ses aracılığıyla yetim çocuğa karşı bir acıma ve sevgi duygusu hissederiz. İstemsizce içimizde merhamet ve empati uyanır.

Tıpkı yukarıda örneği görüldüğü gibi bu hikâyenin dili de sade ve halk diline yakındır. Çocuğun işe aceleyle gitmesi, yazar tarafından “göz açıp kapayıncaya dek” şeklindeki halk arasında sıkça kullanılan bir deyimle aktarılır. Bu deyim yerinde kullanımı, çocuğun hayatındaki huzursuzluk, çaresizlik ve zorlukları vurgulamak için etkili bir işlev görür.

Orhan Kemal'in çocuk temalı hikâyeleri, Sabahattin Ali'nin hikâyelerindeki çocuk karakterlerle genel özellikler bakımından benzerlik gösterir. Hiç şüphesiz, S. Ali'nin vefatıyla yarım kalan Anadolu ve Anadolu insanının hayatını konu edinen toplumsal hikâye, Orhan Kemal'le yeniden doğmuştur. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, S. Ali hikâyelerindeki anlatım tarzı, çocuğun hayatının

¹ Kudret C. Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman. Cumhuriyet Dönemi (1923-1959) / İnkılap Kitabevi, İstanbul-2009. 3.cilt. -S.237.

² Kemal O. Harika Çocuk / Güzel Yazılar: Hikayeler 1. / (Haz. Parlatır İ. ve başk.) Türk Dil Kurumu, Ankara-2000. -S.282.

daha çok yüzeysel anlatımı Orhan Kemal'e geldiğinde derin bir psikolojik tasvire dönüşmüştür.

Yazarın “Önce ekmek” adlı hikâyesinde de fakir bir ailenin çocuğu çalışmak için okuldan vazgeçer. Baba alkolik, anne işsizdir. Baba kazandığını içkiye harcar. Anne ve çocuk evde aç bir şekilde gün geçirirler. Hikâyede baba ve çocuk arasında şöyle bir konuşma geçer:

“Okulu bırakıyorum babacığım,” dedi.

Adam aniden tokatlanmışçasına şaşırıldı:

“Niçin?”

“Çalışacağım.”

“Nerede?”

“Trikolarda. Arkadaşlarım var orda çalışan. İlk zamanlar pek öyle fazla bir kazanç yokmuş, ama zamanla, ustalaştıkça... Hem biliyor musun, onlarla birlikte çalışacağım diye öyle sevindiler ki. Yarın sabahleyin gidiyorum.”

Günlerden beri kızıyla karısının çalışmasını isteyen babanın içinden pişmanlığa, acımaya dair bir şeyler geçti. Ağlayacak kadar hislendi. Gırtlığına bir şeyler sokulmuşçasına huzursuzluk duydu.”¹

Yazar bu hikâyesinde sadece anlatıcı dilini değil, aynı zamanda gündelik yaşama ve işçi çevrelerine özgü konuşma biçimlerinden de etkili şekilde yararlanmıştır. Diyaloglarda baba, anne, kız çocuğu, usta ve iş arkadaşlarına ait konuşma tarzlarını bireyselleştirmiştir. Parçada geçen “dokuma fabrikası”, “tecrübe”, “iş öğrenmek” gibi kelimeler emek süreçlerine dairken; “okul”, “babacığım”, “kadın”, “kız”, “tokat” gibi kelimeler, günlük yaşam içindeki karakterlerin manevi ve ruhsal-psikolojik durumlarını etkileyici bir şekilde canlandırır. Küçük bir cümle aracılığıyla bile babanın tembel, asalak, alkolik biri olmasına rağmen insanlığını tamamen yitirmediğini anlarız. Yoksul bir ailede yaşayan küçük kız ise, Türk halklarına özgü bir edep ve haya sahibidir. Batılı kızlardan farklı olarak yaşadığı tüm sıkıntıların sebebi olarak ailesini suçlamaz. Manevi zenginliğini kaybetmiş, erkeklik görevlerini yerine getirecek hâli kalmamış babasını, sadece “baba” olduğu için saygıyla anmaktadır. Ona “babacığım” diye hitap eder. Kanaatimizce bu yaklaşımın temelinde, Türk halkının uzun yıllar boyunca benimsediği İslam ahlâkı yatmaktadır.

Bunun yanı sıra, Orhan Kemal’in kadınların yaşamından kesitler sunduğu hikâyeleri de kendine özgü özellikleriyle dikkat çeker. Geçim derdiyle istemeye istemeye kötü yollara düşen kadınlar, şarkı ve dans yoluyla yoksulluktan kurtulma çabası içindeki genç kızlar, zengin evlerinde hizmetçilik yapan kadınlar, aşk ticaretiyle aldatılmış genç kızların yazgısı, yazarın bu temadaki hikâyelerinin içerik ve anlam dünyasını belirler. Bu konuda edebiyat araştırmacısı S. Karacan şöyle der:

¹ Kemal O. Önce Ekmek. / Türk Edebiyatından Öyküler 1. (Hazırlayanlar: Ercan E., Önemli İ.) İnkılap. İstanbul-2014. –S.132.

“Orhan Kemal hikâyelerinde tasvir edilen kadınlar, ahlaki açıdan zayıf ve çaresizdir. Bu kadınların çoğu ya bakkalın ya da kasabın sevgilisidir. Kadınların ahlâki çöküşüne neden olarak; hayatta yalnız kalmaları ya da uygun olmayan bir erkekle evlenmeleri, fabrikalarda kadın maaşlarının düşük olması, erkeklerin kumar ve alkole yönelmesi gibi etkenler gösterilebilir.”¹

Orhan Kemal hikâyelerinde diyaloglar, bireyin iç dünyasını, farklı sınıf ve karakterdeki insanların ruh hâllerini ve yaşam koşullarını yansıtmak için önemli bir işlev görür. Yazarın hikâyelerinde diyaloglara fazlaca yer vermesi, eserin türünü ve anlatım tarzını zenginleştirmekte; asla olumsuz bir sonuca neden olmamaktadır. Bu şekilde Orhan Kemal, halkçı, etkileyici, psikolojik tasvirlerle yüklü, trajik eserler ortaya koyar. Okurun duygularına ve bilincine doğrudan etki eder, onları derinden etkiler.

Sonuç. Genel olarak Cumhuriyet dönemi Türk hikâyeciliğinin gelişiminin, halk edebiyatı ve dili ile birlikte dünya edebiyatı gelenekleri temelinde şekillendiği görülmektedir. Hikâye türü biçim açısından daha sade, özlü bir hâle gelirken; içerik olarak toplumsallaşmış, karakter sisteminde ise çeşitlilik kazanmıştır. Hikâyecilerin gerçeği sanatsal biçimde yorumlama yöntemlerinde gözlemcilik, millilik, toplumsallık ve felsefilik iç içe geçmiş şekilde kendini göstermiştir. Bu durum, Türk hikâyeciliğindeki gerçek anlamda bir yenilikçiliğin göstergesidir. 1940-1960 yılları arasında Türk gerçekçi hikâyeciliğinde üslup olgunlaşmasından söz edilecekse, ilk akla gelen isim kuşkusuz Orhan Kemal’dir. Yazarın sanatında başat tema olan alt sınıf temsilcilerinin yaşam yollarının tasviri, onlara karşı duyulan insancıl yaklaşım, hikâyelerinin anlatım tarzı için önemli bir temel oluşturmuştur. Yazarın seçtiği gerçeklik, o gerçekliğin içinde yaşayan insanların doğası, arzuları, sorunlarının toplumsal koşullarla uyum içinde betimlenmesi; Orhan Kemal üslubunun gerçekçiliğini, sadeliğini, halkçılığını ve en önemlisi özgünlüğünü ortaya koymuştur. Orhan Kemal, yeni üslubunu doğrudan yaşamışlıktan, işçi, hizmetçi, serseri, yetim çocuk gibi kahramanlarının yaşamından almıştır. Bu nedenle halkçı ve gerçekçi anlatım tarzının kurucusu olarak Türk hikâyeciliği tarihinde yer edinmiştir. Kendisinden sonra gelen yazarlara da ilham kaynağı olmuş; onun tarzı genç Türk hikâyeciler tarafından istikrarlı biçimde sürdürülmüştür.

Kaynakça

1. Güzel Yazılar: Hikayeler 1. / (Haz. Parlatır İ. ve başk.) Türk Dil Kurumu, Ankara-2000.
2. Yılmaz A. Toplumcu Gerçekçilik Bağlamında Orhan Kemal’in Hikayeleri // Öykü. – Sayı.4. Ankara-2004.
3. Kaplan M. Hikaye Tahlilleri. Dergah yay. İstanbul-2009. (14.baskı).

¹ Karacan S. 1930-1950 Yılları Arası Modern Türk Öyküsünde Taşra. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir-2011. –S.72.

4. Karacan S. 1930-1950 Yılları Arası Modern Türk Öyküsünde Taşra. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir-2011.
5. Kudret C. Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman. Cumhuriyet Dönemi (1923-1959) / İnkılap Kitabevi, İstanbul-2009. 3.cilt.
6. Külahlıoğlu İ.A. 1920-1960 / Türk Edebiyatı Tarihi (Edit. Halman T.S., Horata O., Çelik Y., Demir N., Kalpaklı M., Korkmaz R., Oğuz Ö.M.) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul-2007.
7. Türk Edebiyatından Öyküler 1. (Hazırlayanlar: Ercan E., Önemli İ.) İnkılap. İstanbul-2014.
8. Uğurlu N. Orhan Kemal'in İkbāl Kahvesi / Cem Yayınevi, İstanbul-1973.
9. Утупраури С.Н. Творчество Орхана Кемала – новеллиста. Автореф. дисс. на соиск. ученой степ. канд. филол. наук. Москва-1963.
10. Яковлева Н.С. Турецкий рассказ (40-70-е годы XX века).-Ленинград, 1982.

ZAMONAVIY TURK VA ARAB ADABIYOTIDA “ENG QISQA HIKOYA” JANRI

MUXIDDINOVA DILAFRUZ

Dotsent, filologiya fanlari doktori, TDSHU

Annotatsiya. XX asrning 70-80-yillarida zamonaviy turk va arab adabiyotida boshlangan yangi uslubiy-poetik izlanishlar yangi tarixiy sharoitdagi ijtimoiy-estetik hayot haqiqatlarini ifodalashning yangicha shakllarini ham paydo bo'lishiga olib keldi. Yozuvchilarning yangi shakllarda qanchalik tajriba qilsalar kitobxonlarda ham ularning ijodiga bo'lgan qiziqishlari ortib borar edi. Hikoyanavislarning diqqati mazmunan shaxs hayotining ichki ruhiy tomonlarga qaratilgan bo'lsa, shakliy o'zgarishlar ularning hajmida namoyon bo'ladi: Bir nechta jumladan to ikki sahifadan iborat hikoyalar keng rivoj topdi. Garchi bunday hikoya shakli XX asr hikoyanavislarning kashfiyoti bo'lmasa ham, eski an'analar, yangidan yana tiklanib, hikoyaning bu shakli arab adabiyotida “Qissatun qasiratun jiddan” (“eng qisqa hikoya”), turk adabiyotida esa “minimal hikaye” yoki “Kuchurek oyku” deb atala boshladi. Mazkur maqolada mana shu hikoya janrining turk va arab adabiyotida qiyosiy tahlili amalga oshirildi.

Kalit so'zlar: “eng qisqa hikoya”, masal, latifa, tasvirlar, miflashtirish, pand-nasihat.

Özet. 20. yüzyılın 70'li ve 80'li yıllarında modern Arap edebiyatında başlayan yeni metodolojik ve şiirsel araştırmalar, yeni tarihsel koşullarda yaşamın sosyal ve estetik gerçeklerinin yeni ifade biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Yazarlar yeni biçimler denedikçe, okurlar da onların eserlerine daha fazla ilgi göstermeye başladı. Hikaye anlatıcıları insan hayatının içsel manevi yönlerine odaklandıkça, biçimsel değişiklikler boyutlarına da yansıdı: birkaç cümleden iki sayfaya kadar değişen boyutlardaki öyküler